

Kirja-arvostelu: British Craneflies

Ilari Rasimus, Esko Viitanen & Jukka Salmela

Rasimus, I., Viitanen, E. & Salmela, J. 2021: Kirja-arvostelu: British Craneflies. – Sahlbergia 27(1): 5–6. Helsinki, Finland, ISSN 2342-7582.

Ilari Rasimus, Muinaishaudantie 10 E 26, 33710 Tampere. Email: ilari.rasimus@gmail.com

Esko Viitanen, Vanhan-Mankkaan tie 29, Espoo. Email: esko.viitanen@kolumbus.fi

Jukka Salmela, Lapin maakuntamuseo, Arktikum, Pohjoisranta 4, 96200 Rovaniemi. Email: jukka.e.salmela@gmail.com

Stubbs, Alan E. 2021: British Craneflies. British Entomological and Natural History Society. [vi], 435 s, [xvi], 31 mustavalkoista kuvataulua, 32 värillistä kuvataulua. ISBN 978-1-899935-09-3. Kovakantinen, sidottu, kansipaperein. Hinta 64–70 € (sisältäen verot ja kuljetuksen).

Vuosia odotettu uutuuskirja Brittein saarten vaaksiaislaajistosta, Alan Stubbsin *British Craneflies*, ilmestyi vihdoinkin loppukeksällä 2021. Teos kokoaa yhteen vuosikymmenten työn alueen vaaksiaisten tutkimuksessa ja kartoituksessa. Viime vuosikymmeninä on eri puolilla Eurooppaa julkaistu suuri määrä määritys- ja muuta kirjallisuutta lukuisista hyönteisryhmistä. Esimerkiksi mesipistiäisistä, kukkakärpäisistä ja monista kova-kuoriaisryhmistä on saatavilla suuri valikoima toinen toistaan upeampaa kirjallisuutta. Tähän nähden onkin ollut valtava puute, ettei vaaksiaisista ole julkaistu oikeastaan ensimmäistäkään määrityskirjaksi tai kenttäoppaaksi soveltuvaa teosta neljään vuosikymmeneen. Tuore kirja esittelee kaikki Brittein saarilta tavatut vaaksiaislajit (Tipulidae, Limoniidae, Pediciidae, Cylindrotomidae), lisäksi mukaan on otettu myös talvisääsket (Trichoceridae) ja kummitusvaaksiaiset (Ptychopteridae). Kirjan keskeisenä tavoitteena on ollut vaaksiaisten havainnoimisen lisääminen hyönteis- ja muidenkin luontoharrastajien keskuudessa.

Vaaksiaiset (Tipulidae, Limoniidae, Pediciidae, Cylindrotomidae) ovat kaksisiipisiä hyönteisiä, jotka yhdessä talvisääskien kanssa muodostavat Tipulomorpha-ryhmän. Alempien kaksisiipisten (lower Diptera), eli niin sanottujen sääskien joukossa on tämä ryhmä evolutiivisesti vanhimpia, ovathan varhaisimmat tunnetut fossiilit triaskaudelta yli 200 miljoonan vuoden takaa. Vaaksiaisia esiintyy kaikkialla Etelämannerta lukuun ottamatta. Lajeja tunnetaan peräti 15 637, joista Länsi-Palearktisen alueella 1 516. Suuren lajimäärän lisäksi vaaksiaiset esiintyvät usein runsaina. Erityisesti pohjoisilla soilla ja tundralla ne ovat tärkeitä lintujen ravintolähteitä ja eräiden lintujen poikasten kuoriutumisen synkronoi vaaksiaisten runsaushuipun kanssa. Monet lajit ovat harvinaisia ja vaateliaita, esiintyen esimerkiksi lettosoiilla, lähteillä, tietyn lahoasteen haavalla tai kalkkilehdossa. Näin ollen vaaksiaiset ovat erinomaisia luonto- ja suoje-luarvojen osoittajia.

Vaaksiaisten määrittäminen oli pitkään erityisen hankalaa, koska tarvittava kirjallisuus oli joko vaikeasti saatavilla tai kielimuurin (venäjä) takana. Merkittävä parannus vallitsevaan tilanteeseen oli CCW:n eli *Catalogue of the Craneflies of the World* -nettisivuston avautuminen Pjotr Oosterbroekin toimesta toukokuussa 2005. Vaikka CCW on verraton tietolähde kaikkeen akateemiseen vaaksiaiskirjallisuuteen, kuviin, biologiaan ja levinneisyyteen, on painetuille kirjoille edelleenkin tarvetta. Entisen Neuvostoliiton isovaaksiaisten (Tipulidae) monografiat julkaistiin venäjäksi Savchenkon toimesta 1961–1983, koko Euroopan Tipulidae-lajit on käsitelty useina eri vihkoina vuosina 1951–1980 ilmestyneessä “*Die Fliegen der Palaearktischen Region*” -sarjassa (Mannheims, Theowald). Pikku- ja petovaaksiaisista (Limoniidae, Pediciidae) on kirjat sekä Ukrainan (Savchenko 1982–1989) että Sveitsin (Podenas ym. 2006) lajistosta, vähälajisesta (Euroopassa seitsemän lajia) piikkivaaksiaisten (Cylindrotomidae) heimosta on olemassa mainio yhteenveto 1950-luvulta (Peus). Euroopasta on kuvattu lukuisia uusia lajeja viime vuosikymmenten aikana, eikä yksikään edellä mainittu kirja tai kirjasarja ole enää täysin ajantasainen. British Craneflies on tervetullut lisä, joka voi auttaa alkuun myös Suomen lajiston määrittäyksestä kiinnostunutta.

Suomen lajistoa löytyy kirjasta seuraavasti:

Heimo	Lajeja Britanniassa	Puuttuu Suomesta	Lajeja Suomessa	Puuttuu Britanniassa
Tipulidae	87	19	117	49
Pediciidae	20	5	19	4
Cylindrotomidae	4	0	6	2
Limoniidae	227	88	204	65
Trichoceridae	13	3	27	17
Ptychopteridae	7	1	7	1

Kuten huomataan, piikkivaaksiaisten ja kummitusvaaksiaisten lajisto on Britanniassa lähes sama kuin Suomessa. Muissa heimoissa Britannian lajisto eroaa varsin oleellisesti Suomen lajistosta. Tästä huolimatta kirja tarjoaa hyvän peruskatsauksen myös Suomen vaaksiaislaajistoa ajatellen. Määrityskaavojen avulla päästään lähes kaikkien lajiemme tapauksissa sukutasolle, josta eteenpäin määrittäyksessä on otettava apuun esimerkiksi CCW:n tarjoama aineisto.

Vaaksiaisten biologiasta on kirjassa esitetty laajasti tietoa. Kirjassa kerrotaan havainnollisesti mm. vaaksiaisten elinympäristövaatimuksista, käyttäytymisestä ja ekologisesta merkityksestä. Vaaksiaisharrastajaa palvelevat hyvin myös kappaleet vaaksiaisten havainnoinnista ja keräämisestä. Erityisesti toukkien keräämisessä käytettyjen menetelmien kuvaus on ilahduttava lisä. Toukkien kasvattamista kirjassa vain sivutaan, joten lukija joutuu etsimään tietoa aiheesta muualta vanhemmasta vaaksiaiskirjallisuudesta.

Kirjan kaavat ovat olleet käytössä jo pitkään (osa vuodesta 1994 lähtien) ja niitä on laajalti koekäytetty ennen julkaisua. Kaavat ovat toki perinteisesti määräyskirjan keskeisintä antia ja vievät tässä tapauksessa kokonaiset 127 sivua. Kaavat ovat dikotomisista ja runsaasti kuvitettuja. Lähes jokaisessa kaavakohdassa on kuvat molemmista vaihtoehdoista ja kuvat ovat mukana kaavassa; niitä ei tarvitse hakea muualta kirjasta. Kuvat ovat verraten yksinkertaisia viivapiirroksia, mutta ne toimivat. Tärkeimmät kohdat on osoitettu nuolin, jotta aloittelijakin varmasti ymmärtää mitä tarkoitetaan. Kaikki kuvat eivät ole niin sanotusti omasta kynästä, vaan esimerkiksi Edwardsin (1938) teoksesta on lainattu useimpien *Molophilus*-lajien kuvat. Asia kylläkin rehdisti ilmoitetaan heti kaavan alussa. Lähes kaikkien kaavojen avulla voidaan määrittää sekä koiraat että naaraat, mikä on alempien sääskien joukossa melko poikkeuksellista.

Kuten edellä todettiin, ovat kaavoissa olevat kuvat suhteellisen yksinkertaisia, mutta toimivia viivapiirroksia. Näiden lisäksi kirjan lopussa on kymmeniä kuvatauluja, joissa on yksityiskohtaisia piirroksia koiraiden takaruumiin kärkiosista. Näitä kuvia on kaikista isovaaksialajeista sekä muiden heimojen osalta kaikista suvuista. Isovaaksiaisten piirroskuvat koostuvat joko kahdesta tai kolmesta kuvasta, joissa kohde on piirretty sivulta (lateral), takaa (caudal) ja päältä (tergal/dorsal). Kuvat vaikuttavat piirretyn neulatuista eli kuivista yksilöistä. Joissakin tapauksissa olisi ollut hyvä saada lisäkuvia esimerkiksi gonostyleista, mutta koska kuvataulujen voi nähdä olevan lisäkaavan kuviin, on kuvitusta pidettävä riittävänä. Kysehän on kuitenkin käsikirjasta, joka on tarkoitettu rajatun alueen lajien määrittämiseen, ei taksonomisesta revisiosta. Jos nyt jostakin on huomautettava, niin piirroksiset lajeista Ormosia pseudosimilis ja *Cylindrotoma distinctissima* ovat huonoja tai jopa harhaanjohtavia. Syynä voi olla, että piirroksiset ovat ulkopuolisten taiteilijoiden tekemiä, eivät kirjoittajan, tai että kuivasta yksilöstä tarpeelliset tuntomerkit ovat jääneet piiloon. Aivan kaikki kuvat eivät perustu brittiläisten yksilöiden tutkimukseen, sillä esimerkiksi *Tipula paludosa*-lajin gonostylikuvat on piirretty yhden meistä (EV) ottamista kuvista, jotka ovat julkisesti saatavilla internetistä (D. Painter, henk.koht. tiedonanto). Lisäksi on 181 lajin siipikuvat, kolmisenkymmentä elävistä yksilöistä otettua kuvaa sekä kuvat neljän *Tipula*-lajin keskiruumiin selkäpuolelta.

Elävien yksilöiden kuvat painottuvat suurikokoisiin ja näyttävään lajeihin, mikä toki palvelee suurta yleisöä. Vaaksiaishar-

rastajien kannalta olisi kuitenkin ollut hyvä tarjota enemmän kuvitusta myös pienikokoisista ja vähemmän huomiota herättävistä lajeista.

Kirja on yleisilmeeltään vanhanaikainen, ainakin suomalaisen, äärimmäisen korkeaan laatuun tottuneen lukijan silmissä. Värikuvitus on sijoitettu liiteosaksi kirjan loppuun, eikä kuvitusta ole lainkaan sijoitettu yhtenä palstana lähes sivun laidasta toiseen yltävän tekstin lomaan. Tekstikappaleiden sijoittelu on hieman silmissä hyppivää, eikä kaikilta osin johdonmukaista. Lukukokemuksen nautittavuus olisi taittoon uhratulla lisäpansotuksella voitu nostaa aivan uudelle tasolle, mikä nyt lukies- sa jää hieman harmittamaan. Kirjan valokuvat ovat laadultaan erinomaisia, niitä olisikin saanut olla enemmän. Vaaksiaisten elinympäristöjä esittelevät kuvat puuttuvat kirjasta kokonaan, mitä voi pitää valitettavana puutteena.

British Craneflies on tärkeä virstanpylväs eurooppalaisen vaaksiaiskirjallisuuden jatkumossa. Teos on pienine puutteineenkin merkittävä lisä ja suositeltavaa lukemista kaikille vaaksiaisista kiinnostuneille vasta-alkajasta aina syvällisesti perehtyneeseen tutkijaan. Toivottavasti kirja kääntää uuden lehden vaaksiaiskirjallisuudessa ja toimii rohkaisevana esimerkkinä muuallakin julkaistaville teoksille.

Kirjallisuus

- Edwards, F. W. 1938: British short-palped craneflies. Taxonomy of adults. — Transactions of the Society for British Entomology 5: 1–168.
- Mannheims, B. & Theowald, B. 1980: 15. Tipulidae. — In Lindner E.: Die Fliegen der Paläarktischen Region, Band III 5, 1. Teilband. E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung (Nägele u. Obermiller), Stuttgart. 538 s. [Ilmestyi alunperin yhtenätoista erillisnaitena vuosina 1951–1980.]
- Peus, F. 1952: 17. Cylindrotomidae. — In: Lindner, E. (ed.), Die Fliegen der paläarktischen Region 3(5)3, Lief. 169: 1–80.
- Podenas, S., Geiger, W., Haenni, J.-P.; Gonseth, Y. 2006: Limoniidae & Pediciidae de Suisse. — Fauna Helvetica 14. Centre suisse de cartographie de la faune. Schweizerische Entomologische Gesellschaft. 375 s.
- Savchenko, E. N. 1961: Fauna SSSR, Nasekomye dvukrylye, Tom. II, Vyp. 3, Komary-dolgonozki (Sem. Tipulidae). Podsem. Tipulinae, rod. Tipula L. [Fauna USSR, Diptera, Tipulidae, Subfam. Tipulinae, Genus Tipula L. (Part 1)]. — Moskva. 488 s. (in Russian)
- Savchenko, E. N. 1964: Fauna SSSR, Nasekomye dvukrylye Tom. II, Vyp. 4, Komary-dolgonozki (Sem. Tipulidae). Podsem [Fauna USSR, Diptera, Tipulidae, Subfam. Tipulinae, Gen. *Tipula* L. (part 2)]. — Moskva. 503 s. (in Russian)
- Savchenko, E. N. 1973: Fauna SSSR, Nasekomye dvukrylye, Tom. II, Vyp. 5 Komary-dolgonozki (Sem. Tipulidae) Podsem. Tipulinae & Flabelliferinae. [Fauna USSR, Diptera. Tipulidae, Subfam. Tipulinae (completion) & Flabelliferinae]. — Leningrad. 284 s. (in Russian)
- Savchenko, E. N. 1982: Komari-limonijidi [limoniid-flies], (subfamily Eriopterinae). — Fauna Ukrainy 14(3): 1–335. (in Ukrainian)
- Savchenko, E. N. 1983: Fauna SSSR, Nasekomye dvukrylye, Tom. II, Vyp. 1–2, Komary-dolgonozki semejstva Tipulidae. Obshhaya chast i nachalo sistematicheskoy chasti podsem. Dolichozezinae; podsem. Tipulinae (nachalo) [Fauna USSR, Diptera, Tipulidae. General part and beginning systematic of subfamily Dolichozezinae; subfamily Tipulinae (beginning). Leningrad. 585 s. (in Russian)
- Savchenko, E. N. 1985: Komary-limoniidy [Limoniid-flies. Subfamily Limoniinae]. — Fauna Ukrainy 14(4): 1–180. (in Russian)
- Savchenko, E. N. 1986: Komary-limoniidy [Limoniid-flies. General description, subfamilies Pediciinae and Hexatominiae]. — Fauna Ukrainy 14(2): 1–380. (in Russian)
- Savchenko, E. N. 1989: Komary-limoniidy fauna SSSR [Limoniidae fauna of the USSR. Determination tables of superspecies taxa with catalogue survey of species]. — Akadimiya Nauk Ukrainian SSR, I.I. Schmalhausen Institute of Zoology of Academy of Sciences of Ukraine, Naukova Dumka, Kiev. 377 s. (in Russian)